

הראשון לציון הגאון הרב מרדכי אליהו שליט"א

פירות ערלה בשוק רוב או קבוע*

ראשי פרקים:

פתיחה.

- א. קבוע ונייד.
- ב. ונכבשינהו ונייד.
- ג. פירש לפנינו, דאורייתא או דרבנן.
- ד. קבוע: חידוש או סברה.
  1. פירש לפנינו.
  2. "וניכבשינהו ונייד".
  3. דין קבוע למפרע.
- ה. דין פירות השוק כשידוע שיש נטיעות ערלה.
  1. ערלת איי וערלת חו"ל.
  2. מהו הספק שאסור בא"י.
  3. שיטת ה"דב"ז: דין הפירות כדין פירש.
  4. שיטת השו"ע: דין הפירות כדין קבוע.
  5. ספק היחקרי לב"אם אוליין בפירות ערלה בחר רוב.
  6. קבוע במחובר.
- ו. החנות בעיר — קבוע או נייד.
  1. חובה לברר אף בסיס.
  2. איסור ערלה ככל חלקי א"י.
  3. חומרת איסור ערלה.
  4. רשימות הרבנות הראשית.

* שיעורו של מרן הגרי"מ אליהו שליט"א שוכתב על ידינו. אם נפלה איזו טעות יש לתלותה בעורך. כמו כן ההערות הינן של העורך.

פתיחה

כדי לעסוק בענין של פירות ערלה אנו חייבים לעיין בסוגיה של הכלל "כל הקבוע כמחצה על מחצה דמי". כלל זה מופיע בגמרא בכמה מקומות – במסכת כתובות (ט"ז ע"א), במסכת פסחים (ט" ע"ב), ובמסכת חולין (צ"ה ע"א). הראשונים נחלקו אם הכלל הזה הוא מדאורייתא או מדרבנן¹. אם זה דאורייתא, תקפו יהיה הן לקולא והן לחומרא².

א. קבוע ונייד

הדוגמא שמובאת בגמ' בחולין (ד"ה ע"א) היא של תשע חנויות מוכרות בשר כשר, וחנות אחת מוכרת בשר נבלה. אדם קנה באחת החנויות והוא אינו יודע באיזו מהן. על כך נאמר: "ספקו אסור". מפרש רש"י:

"ספקו אסור – דנפקא לן מקראי³ בפרק בתרא דיומא ובפ"ק דכתובות כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, וזה מן הקבוע לקח". מתבאר מתוך דברי רש"י, שהכלל של "כל הקבוע" וכו' הוא דאורייתא. מהי משמעות הפסיקה, ש"קבוע כמחצה על מחצה"? התורה אומרת שבמקרה של "קבוע", אל תתייחס לרוב, אלא השאר במצב של חצי חצי, כלומר – ספק⁴. בהמשך הגמ' נאמר: "ובנמצא הלך אחר הרוב". רש"י מפרש: "אבל נמצא דנייד הלך אחר הרוב דהשתא לאו קבוע הוא". לרש"י קשה, הרי ידוע לנו שרוב החנויות מוכרות בשר כשר, ואעפ"כ אמרנו קודם, שכל הקבוע כמחצה על מחצה דמי, והתעלמנו מהרוב. מדוע עכשיו שזה "נמצא" הלך אחר הרוב? תשובתו, שכיוון שהבשר נמצא בחוץ, פקע דין "קבוע", ונכנס לכלל מושג אחר שנקרא "נייד". כאן חזרנו לדין הרגיל, שהולכים אחר הרוב. לדעת התוס' (חולין שם ד"ה הכא נמי) קבוע יכול להיות בשני אופנים: א. כאשר אני לוקח את האיסור ממקום קביעותו. דוגמא לכך היא בשר מאטליז המוכר בשר טרף.

1. לרוב הראשונים "כל קבוע" הוא דאורייתא אך עי' רמב"ם פ"ד מהל' רוצח הל' א' ובר"ן על סנהדרין דף ע"ט ע"א ועי' תחומין ו' מאמר הרב נבון עמ' 389, 390.
2. עי' שיטה מקובצת כתובות דף ט"ז ע"א ד"ה: "ויל שיטה ישנה לא צריכא ראיכא תשעה ישראל וכותי אחד". ועי' שיך סי' ק"י ס"ק ט"ו.
3. דברים י"ט, י"א: "וארב לו וקם עליו".
4. עי' מאמר הרב נבון תחומין שם עמ' 8-387 ובהערה 9: שרעה זו שכל קבוע פירושו שאנו לא מתייחסים לרוב היא דעת כמה אחרונים – פלתי יו"ד סי' ק"י ס"ק ו', פמ"ג בשפ"ד סי' ק"י ס"ק י"ד ד"ה והחקירה הב' ע"ש בשאר המקורות. אך לעומת זאת יש הסוברים שפי' כל קבוע הוא שיש למיעוט כח כהרוב. יש הסוברים שכל קבוע נובע מתוקף הרוב בדרך כלל כאשר המיעוט כמי שאינו אבל בקבוע שהמיעוט ניכר ועומד בפני עצמו ובעל חשיבות לא אמרינן אזיל בתר רובא.

ב. גם אם אין אני לוקח את האיסור ממקום הקביעות אך אני רואה שהאיסור נלקח ממקום הקביעות.

דוגמא לכך אנו מוצאים במסכת פסחים (ט' ע"ב): עכבר לקח משהו מתוך ערימות של חמץ וערימות של מצה, ואין אנו יודעים מהו לקח. הדין במקרה זה הוא כדין "קבוע" – "ספקו אסור".

התוס' שואלים מה ההבדל בין המקרה של העכבר למקרה של חתיכת בשר, שנמצאה ביד נכרי שנחשבת לפריש?

מתרצים התוס', שבמקרה הראשון ראינו שהעכבר לקח מאחת הערימות, אלא שאין אנו יודעים מה טיבה של הערימת. במקרה זה נולד הספק במקום הקביעות ונחשב לקבוע, במקרה השני הנכרי לא לקח את זה בפנינו ולכן נחשב פריש⁵.

בשולחן ערוך (יו"ד סימן ק"י, ס"ק ג') נפסקה הלכה: שכל הקבוע במחצה על מחצה דמי, ובנמצא הלך אחר הרוב. הרמ"א מוסיף:

"הא דאמרינן כל דפריש מרובא פריש, היינו שלא פירש לפנינו, אבל אם פירש לפנינו או שרואה כשהעובד כוכבים לקחו הוי כאילו לקחו משם בידו".

לקמן נביא מחלוקת ראשונים אם דין זה של "פירש לפנינו" הוא דאורייתא או דרבנן.

ב. "ונכבשינהו וניידי"

המשנה במסכת זבחים (פ"ח מ"א) דנה בבהמות שהופרשו לקרבן, שנתערבו במספר מועט של בהמות שאסורות בהנאה. לכל הבהמות שבתערובת אין תקנה, ולכן דינם ש"ימותו כולם".

הגמ' שם (ע"ג ע"א) מציעה פתרון כדי שנוכל להקריב כמה מהבהמות. "ונמשוך ונקרב חד מינייהו" – ניגש לעדר, נוציא מתוכו בהמה אחת, נאמר שפרש מהרוב, ונקריבה. הגמרא דוחה מיד פתרון זה ואומרת שאי אפשר, שהרי כשאתה ניגש לעדר ומושך משם בהמה אחת זהו "קבוע" וכל הקבוע כמחצה על מחצה דמי. שוב מוצע בגמרא פתרון אחר: "ניכבשינהו וניידי ונימא כל דפריש – מרובא פריש" – לא אנחנו נמשוך את הבהמות מתוך העדר, אלא נזרוק עליהם אבן, או שנדחוף אותם כדי שילכו הצידה ויהיו ניידים ולא קבועים.

מסקנת הסוגיה היא, שאכן מדין תורה, לו היינו עושים פעולה של "נכבשינהו וניידי" היה נפקע דין קבוע, והיינו הולכים לפי הרוב. "אלא אמר רבא: משום קבוע" – יש כאן גזרה דרבנן לא לעשות כן, שמא יבוא לקחת ממש ממקום הקביעות, דבר שכמובן אסור, כי במקום ה"קבוע" – ספקו אסור.

הרמב"ם בחולין (שם) מתקשים בהבנת הצעת הגמרא של "נכבשינהו". ברגע שאתה גורם לכך שהבהמות יהיו ניידות, אין הכדל בין מקרה זה למקרה שראית, שהגוי או העכבר לקחו ממקום הקביעות, גם לאחר ה"פזור" יחשב לקבוע! עונים התוס' ח"ל:

5. ע"ע תוס' פסחים דף ט' ע"ב ד"ה היינו ותוס' זבחים דף ע"ג ע"ב ד"ה וניכבשינהו.

"התם פריך שנעשה בענין זה שלא נראה בשעה שיפרוש" – כיון שלא ראיתי את פרישת האיסור מהתערובת אין זה קבוע.
 לדעת התוס' ההגדרה של "קבוע" היא – אם ראיתי שהחתיכה המסופקת פרשה ממקום הקביעות, הרי שנולד הספק במקום הקביעות ונחשב לקבוע דאורייתא.
 לזאת מוסיפה הגמ' שאף כאשר אני לא רואה אסור לעשות פעולה הגורמת לפרישת הספק ממקום הקביעות – גזרה שמא יקח מן הקבוע.

ג. פירש לפנינו דאורייתא או דרבנן

לדעת התוס' יש לנו שלש דרגות ב"קבוע":

- א. כאשר האיסור נמצא במקום הקביעות.
- ב. כאשר האיסור אינו במקום הקביעות אך ראינו את פרישתו משם.
- ג. כשלא ראינו שהאיסור נלקח ממקום הקביעות.

בשתי הדרגות הראשונות – דינו כקבוע דאורייתא. לתוס' אין הבדל בין אם האיסור נמצא במקום הקביעות או שאנו ראינו אותו פורש משם.

הדרגה השלישית – כאשר לא ראינו שהאיסור נלקח ממקום הקביעות. דינו כפריש והולכים אחר הרוב.

לדין זה האחרון ישנו סייג! אם האיסור היה בתערובת או בעדר באופן שאינו ניכר, גזרו חכמים שמא יקח מן הקבוע.

לעומת שיטה זו של התוס' סובר הר"ן ש"פירש לפנינו" אינו קבוע מדאורייתא אלא אסור רק מדרבנן. וז"ל הר"ן⁶:

"ול"י, שכל שלא בא לידו ממקום קביעותו, אע"פ שראה אותו פורש מן הקבוע, מדינא שרי. דמדאורייתא לא מיקרי קבוע אלא במקום קביעותו, אלא שחכמים גזרו בשראוהו פורש מן הקבוע – גזרה שמא יקח מן הקבוע".

לדעתו זו הגזרה, שעליה דיבר רבא בזבחים האוסרת פעולת "זנכבישנהו" – מכיוון שאתה פיזרת אותם או ראית את הפיזור, ואם כן הרי פירש לפניך ואסור מדרבנן. תוספות לעומת זאת הסבירו, ש"פירש לפנינו" דאורייתא, ולכן נאלצו לומר שמדובר במסכת זבחים כשלא רואה שפורשים, וממילא הגזרה שמא יקח מן הקבוע היא במקרה של תערובת או בעדר כאשר האיסור אינו ניכר⁷.

6. ר"ן חולין דף ל"ג ע"ב מדפי הריף ר"ה ובנמצא.

7. הר"ן מביא שם את קושיית הראשונים מדוע בחנויות או בעכבר דינו כפריש וזבחים יש גזרה שמא יקח מן הקבוע ולכן מביא שלשה תירוצים:

א. תירוץ ר"י: גזרה שמא יקח מן הקבוע הוא דוקא בתערובת כשאין האיסור ניכר ואפילו כאשר פירש מנפשיה.

ב. רב אחאי גאון: הגזרה היא כאשר אני מפזר את העדר אך בפירש מעצמו – מותר.

ג. דעת הר"ן: כאשר אני לוקח שלא במקום הקביעות אינו קבוע דאורייתא אלא אסור מדרבנן גזרה שמא יקח מן הקבוע ואפי' כשראינו את פרישתו. מאידך קבוע דאורייתא הוא רק בלקח ממקום הקביעות.

רוב הפוסקים סוברים כדעת ר"י בתוס' שאף כאשר האיסור פרש ממקום הקביעות אך ראינו את פרישתו נחשב עדיין לקבוע והוא אסור מדאורייתא⁸.

ד. קבוע: חידוש או סברה

ישנן מספר מחלוקות בראשונים ובאחרונים במקרי "קבוע" שונים, שהציר המרכזי בהם הוא בירור השאלה מהו "קבוע". אפשרות ראשונה, ש"קבוע" הוא חידוש ולכן אני מצמצם עד כמה שניתן את ההשלכות לדין קבוע. אפשרות נוספת, שאמנם קבוע נלמד מפסוק אך מצטרפת לכך גם סברה וממילא ניתן להרחיב ולכלול בדין זה גם את ההשלכות הנובעות מסברה זו.

1. פירוש לפנינו

ניתן לתלות את מחלוקת הר"ן והתוס' בענין "פירוש לפנינו", שהבאנו לעיל, בחקירה זו. אם זה חידוש, אז אין לך בו אלא חידושו. רק במקרה הדומה לזה של הגמ', שאדם נכנס לאחת מהחנויות והוציא משם חתיכת בשר – ספקו אסור, אך אם גוי הוציא מהחנות לפניך, הידיעה שלך אינה הופכת את הענין לקבוע. כך סובר הר"ן. לעומתו תוס' ושאר פוסקים סוברים שדין קבוע זה סברה. לפי הסברה אין להבדיל בין מקרה שאתה לקחת מן הקבוע לבין מקרה שראית שלקחו מן הקבוע ובשני המקרים התורה אסרה "קבוע".

2. "ונכבשהו וניידי"

נחלקו האחרונים מה הדין כאשר אדם עשה פעולת נייד לאחרים. אדם עשה פעולה הגורמת לחלק מן הבהמות לצאת מן העדר, שהוא מקום קביעותם. אמרנו לעיל, שגם הבהמות שפרשו מהעדר אסורות – שמא יקח מן הקבוע. השאלה הנשאלת היא, למי הבהמות אסורות? הן אסורות רק לאדם שגרם את פרישתם מהעדר או לכולם? גם במחלוקת זו אפשר לראות שנחלקו האחרונים עד כמה אנו מרחיבים את מושג הקבוע. הדבר תלוי בחקירה שהבאנו לעיל: אם קבוע זהו חידוש ואין לך בו אלא חידושו – הבהמות אסורות רק לו, ואם יש בכך גם סברה – הן אסורות לכולם.

3. דין קבוע למפרע

עד עכשיו דברנו על מצבים, שבהם ידוע שיש כאן ספק איסור. ידוע שיש חנות המוכרת טרפה, ולקחת מחנות, או מצאת בחוץ. אך מה קורה כאשר מי שלקח את הבשר לא היה לו שום ספק. הוא חשב שכל החנויות כשרות, ורק אח"כ התברר לו שיש שם חנות מוכרת טרפה. בענין זה נחלקו הראשונים.

⁸ ולענין קבוע שאינו ניכר אם הוא דאורייתא: עי' שדי חמד מערכת הכיף כלל צ"ז ודרכי תשובה סי' פ"ח.

8. פירוש לפנינו אם הוא דאורייתא: עי' ש"ך סי' ק"י ס"ק כ"ב ועי' דרכי תשובה סי' ע"ג.

לדעת הר"ן⁹, אם נדע לו על הקביעות רק לאחר שהוציא מהחנות אין לזה דין קבוע. הר"ן לשיטתו – ש"קבוע" זה חידוש. אין לך בו אלא משעת חידושו ואילך, ולא למפרע. אם לא ידעת זה נקרא "נייד".
הרא"ה¹⁰ סובר, שהעוכדה שאתה לא ידעת מהאיסור, אינו אומר שאין כאן קבוע. אנחנו כן ידענו, ועכשיו ספרנו לך – אין זה כי אם גילוי מילתא בלבד. גם במקרה זה נאמר: "כל קבוע כמחצה על מחצה דמי". זה מתאים לשיטה, ש"קבוע" זה סברה.

ה. דין פירות השוק כשידוע שיש נטיעות ערלה.

1. ערלת א"י וערלת חו"ל

ישנה מחלוקת בין הפוסקים, ראשונים ואחרונים, אם ערלה בארץ ישראל בזה"ז נוהגת מדאורייתא או מדרבנן¹¹. מרן בשו"ע (י"ד רצ"ד ס"ק ח') פסק שזה מדאורייתא, וכך אנו גם נוקטים.

בגמ' קידושין (ל"ח ע"ב) נאמר:

"ספק ערלה בארץ – אסור. בסוריא – מותר. בחו"ל – יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט".

נחלקו הראשונים באיזה ספק אנו אומרים, ש"בחו"ל יורד ולוקח".

לדעת רש"י¹² הספק עליו מדברת הגמ' בקידושין הוא כאשר חלק מהנטיעות אסורות וחלקן מותרות.

דעת הרמב"ם שהספק שמותר בחו"ל הוא אפי' כאשר כל הכרם כולו ערלה ובלבד שלא יראה את הגוי לוקט¹³.

וז"ל הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"י הל' י"א):

"ספק ערלה וכלאי הכרם בארץ ישראל – אסור... כיצד? היה כרם ערלה

וענבים נמכרות חוצה לו וכו'... שמא ממנו הוא זה שמא מאחר – בסוריה

מותר, ובחוצה לארץ אפילו ראה הענבים יוצאים מכרם ערלה וכו'... והוא

שלא יראה אותו בוצר מן הערלה וכו'..."

להלן נבאר שבמחלוקת זו נחלקו גם הרדב"ז ומרן השו"ע.

2. מהו הספק שאסור בא"י

הרדב"ז (בסי' תק"פ) נשאל ע"י אחד מחכמי צפת איך להתייחס לחשש איסור ערלה

בפירות א"י, וכן כותב אותו חכם:

9. ר"ן חולין בדף ל"ג ע"ב מדפי הריף בר"ה ספקו אסור.

10. הרא"ה בבדק הבית מובא בתורת הבית להרשב"א בית רביעי שער שני ד"ה עוד נראה עמ' 85 בהוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם וע"י הרשב"א במשמרת הבית שם ד"ה אמר הכותב הוא חלום וכו'... וע"י שי"ך סי' ק"י ס"ק י"ד דרכי תשובה ס"ק מ"ז.

11. ע"י להלן הערה 20 סעי' ב'.

12. רש"י שם בקידושין ד"ה יורד.

13. ע"י פ"י במשנה של הרמב"ם ערלה פ"ג מ"ט, תשובות הרמב"ם סי' ק"ל, ובכסף משנה על הרמב"ם מאכלות אסורות פ"י הל' י"א.

"אני במבוכה גדולה על ענין ספק ערלה בא"י שהוא אסור כדחתן במתני', ורוב פירות הארץ הזאת הם בספק ובפרט הענבים והיוצא מהן וכו'..."
 הרדב"ז בתשובתו מתיר לאכול מפירות הארץ ומונה שבע סיבות להיתר. ולכך הוא מקדים הקדמה מאלפת:

"כי רצו עבדיך את אבניה וכו"ש פירותיה, ויפה עושין חכמי א"י שלא נהגו חומרא כזו, וכן עשיתי אני כשישכתי בירושלים לא נמנעתי מלאכול את פירותיה, וכן ראיתי זקני הדור ההוא, זכר כולם לברכה, נוהגים, ולא היו נזהרים בזה עם רוב חסידותם ודקדוקם במצוות, ואפי' בהמתן של צדיקים וכו'... ואומר שנהגו פרישות זה קרוב אצלי שחטאו על נפשם ק"ו מנזיר, שלא ציער עצמו אלא מן היין לבד ומה יעשו ביין של מצודה".
 לאחר הקדמה ארוכה זו מפרט הרדב"ז את סיבות ההיתר, אך בתחילה הוא קובע, שפרי של גוי אסור בערלה. הוא מוכיח דבריו מהירושלמי, מהסיפרי וממשנה חורה להרמב"ם.

בהקדמתו השלישית כותב הרדב"ז "דאחזוקי איסורא מספיקא לא מחזקינן".
 הרדב"ז נקט כשיטת הרמב"ם שהספק המותר בחו"ל הוא אפי' בכרם שכל הנטיעות ערלה. הוא מוכיח דבריו מהירושלמי: "איזהו ספק ערלה: כרם של ערלה וענבים נמכרים חוצה לו וכו'..."

הרדב"ז מחדש¹⁴ שהספק המותר בחו"ל הוא גם הספק האסור בא"י.
 רק ספק ש"אתחזק איסורא" אסור אך אם בכרם רק חלק מהנטיעות ערלה – מותר. השו"ע לעומת זאת פוסק כדעת רש"י¹⁵. הספק שמותר בחו"ל הוא כשבכרם רק חלק מהנטיעות ערלה.
 וז"ל השו"ע (סי' רצ"ד ס"ק ט'):

"ספק ערלה, בא"י – אסור, בחו"ל – מותר. כיצד? כרם שיש בו נטיעות של ערלה, וענבים נמכרים חוצה לו, בארץ ישראל – אסור. בסוריה – מותר, והוא שלא ידע שהובאו מאותו הכרם. בחו"ל – מותר אפי' יודע שהובאו מאותו הכרם רק שלא יראה שנבצרו מנטיעות של ערלה".
 נמצינו למדים מדברי השו"ע, שהספק שנידון לאיסור בארץ ישראל הוא אף במקרה של כרם, שרק חלק מהנטיעות הינם ערלה.

14. וצ"ע מפני שההוכחות שמביא הרדב"ז עוסקות בהגדרת הספק המותר בחו"ל ולא בהגדרת הספק האסור בא"י ויתכן שגם לרמב"ם שבחו"ל מותר אף בכרם שכל נטיעותיו ערלה יהיה אסור בא"י אף בכרם שחלק מהנטיעות ערלה.

15. עי' בית מאיר על השו"ע סי' רצ"ד שתמה על השו"ע ס"ק י' האומר וז"ל:
 "כרם שהוא ספק ערלה בא"י אסור ובחו"ל מותר" דהיינו שמותר בכה"ג אפילו כשרואה אותו לוקט (וכדביאר הכ"מ על הרמב"ם שם וש"ך שם ס"ק כ"א).
 ותמה עליו הבית מאיר דבשלמא לרמב"ם שהתיר בחו"ל אפילו בכרם כולו ערלה ובלבד שלא יראהו לוקט, כאשר הכרם בספק ערלה מתיר הוא אפילו רואהו.
 אך לשו"ע שפסק כרש"י שהספק הוא מחמת תערובת נטיעות היתר ואיסור ובכה"ג אסור כשרואהו איך מתיר בספק שנים? והוא מוכיח מהתוס' יבמות ס"א ד"ה רישא שבכה"ג נחשב חזקת איסור. אך עי' בבאור הגר"א ס"ק ל"ד שכתב "והטעם דוקא שיש בו שורש שיש בו נטיעות של ערלה ודאי, אתחזק איסורא משא"כ כה"ג וכמ"ש באשם תלוי שאינו חייב אלא בחתיכה משתי חתיכות" עכ"ל ובכה"ג נחשב אתחזק איסורא אך בחתיכה אחת מסופקת אינו אתחזק איסורא וע"כ גם לרש"י מותר בספק שנים אע"פ שרואהו.

3. שיטת הרדב"ז: דין הפירות כדין פריש

הרדב"ז מביא טעם נוסף להתיר את פירות השוק וכך הוא כותב שם ב"הקדמה ז":
 "כל דפריש – מרובא פריש: למדנו מהקדמה זו, דכיון שאינו לוקח ממקום
 קביעותו, אע"ג דיש שם כרם ידוע של ערלה – מותר. והכי משמע
 מהירושלמי, שכתבתי למעלה, דלא נקרא ספק ערלה שאסור בארץ
 ישראל, היכא דאית ביה תרתי שהכרם כולו ערלה וענבים נמכרים חוצה לו
 וכו'..."

מדברי הרדב"ז האלו למדנו שאם אין אני לוקח את הפרי ממקום קביעותו, קרי: בשדה
 אצל המגדל, אין זה נחשב "קבוע", ואפילו שידוע לו שישנם מטעים שלמים שאסורים
 באיסור ערלה.

4. שיטת השו"ע: דין הפירות כדין קבוע

הב"י (בבדק הבית סי' רצ"ד) מתיר לאכול ענבים ולשתות יין בא"י אעפ"י שקיימים שם
 עצי ערלה משני טעמים:
 א. עצי האיסור הינם לכל היותר 1/200 מהאיסור.
 ב. עצים צעירים אינם מניבים פרי בכמות ובאיכות הראויה ליון.
 ח"ל הב"י:

"אצל הדדים בא"י היאך יהיו מותרים לאכול בענבים ולשתות יין שהרי
 ספק ערלה בא"י – אסור וכו'... וי"ל דהא מילתא תליא בפלוגתא דר"י
 ורבנן בפ"ק דערלה ומייתי לה בפרק הניזקין: נטיעה של ערלה ושל כלאי
 כרם שנתערבה בנטיעות – הרי זה לא ילקוט, ואם לוקט – יעלו באחד
 ומאתיים, ובלבד שלא יתכוון ללקוט. ר' יוסי אומר: יתכוון ללקוט ויעלה
 באחד ומאתיים. והלכה כר' יוסי, משום דאמוראי מפרשי טעמיה, וכן פסק
 הרמב"ם (בפרק ט"ז מהל' מאכלות אסורות הל' כ"ה) ועל פי זה יש להתיר
 דמסתמא לנטיעה של ערלה יש מאתיים של היתר. ועוד יש להתיר מטעם
 אחר, משום דקודם שיעברו שני ערלה עושים פירות ואם עושים הם דקים,
 תלושים שאינם ראויים לעשות מהן יין וכו'..."

להלכה כתב מרן בשו"ע:

"ויש למצוא היתר גם לבני ארץ ישראל ביין של כרמי העובדי כוכבים
 משום דרובא דגפנים לאו ערלה נינהו ואפילו בכרמים שידוע ודאי שיש
 בהם ערלה יש להתירם, משום דקודם שיעברו עליהם שני ערלה אינם
 עושים פירות ואם עושים בהם דקים וקלוישים שאינם ראויים לעשות מהן
 יין..."

בסעיף זה בשו"ע למדנו, שאם יש כרם ובו נטע של ערלה אך לא ידוע שיש פרי של
 ערלה הנטיעה אינו הופך הכל לערלה מפני שבדרך כלל הנטיעות אינן מניבות בשלש
 השנים הראשונות ואפי' אם מניבות, הפירות דקים וקלוישים ואינם ראויים לשיווק.
 השו"ע אינו מזכיר את התירוץ הראשון שנאמר בב"י לפי התירוץ הראשון אפי' שיש
 פירות ערלה בכרם יש להתיר את פירות השוק מפני שאני מניח שלעולם לנטיעה של
 ערלה ישנם כנגדה מאתיים נטיעות היתר, וכדעת ר' יוסי במשנה. לפי תירוץ זה אני

מתיחס לנטיעות כפריש. בכרם ישנה תערובת של נטיעות ואין האיסור ניכר, ועל כן מן התורה הולכים אחר הרוב. מדרבנן צריך שיהיה יחס של אחד במאתיים כדי שהתערובת תהיה מותרת. כיוון מחשבה זה מתאים להתייחסות הרב"ז לפירות השוק.

אך השו"ע לא הזכיר בהיתרו את הנימוק הזה! על כרחך שהסיבה היא, שהשו"ע מתיחס לפירות השוק כ"קבוע" וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. אין הרוב ואף לא אחד במאתיים קובע.

"קבוע" זה לא רק בחנות שהיא קבועה מצד מקומה, אלא מכיון שיש נטיעות, שאני יודע שיש להם פירות ערלה — הפירות אסורים מדין כל קבוע. ולא משנה אם קבוע זה הוא רק דרבנן.

המצב היום שונה מימי הבית יוסף. ידוע לנו שיש בארץ כרמים, שבחלקם יש עצי ערלה, וקיימים אף כאלה שכל הנטיעות הן ערלה. ברם, הענבים הצומחים בהם ראויים לאכילה ולעשיית יין, אי אפשר להכיר בינם לבין הענבים של עצים זקנים. הם אינם "דקים וקלושים" ולכן אי אפשר יותר לסמוך על סברת ההיתר של השו"ע.

5. ספק ה"חקרי לב" אם אזלינן בפירות ערלה בתר רוב

ה"חקרי לב" (יו"ד סי' ק"ד) מסופק אם יש דין פריש בערלה. בשאר איסורים אם התערב איסור בהיתר ביבש הדין נקבע עפ"י הרוב. גם כאשר הדבר המסופק נמצא שלא במקום הקביעות ונחשב פריש, נקבע דינו עפ"י הרוב, ואם הרוב היתר — הוא מותר. אך בערלה דין ביטול תערובת כיבש הוא אחד במאתיים, וא"כ אולי דינו יהיה שונה גם בנמצא, אך מאידך, יתכן שמציאות של תערובת חמורה יותר ולכן נקבע דינה עפ"י אחד במאתיים, וחתוכה מסופקת שפרשה — דינה עפ"י הרוב.

6. קבוע במחובר

ישנו דיון נוסף בהקשר לבעית הקבוע בפירות. ה"פרי חדש" דן איך אנו מתיחסים לאיסור מחובר שנתערב בהיתר. הוא אומר שיש קבוע אף במחובר, ומוכיח זאת מגמרא. "קבוע" אינו רק במקום שהאיסור יכול להיות באופן עקרוני גם נייד אלא אף כשהאיסור מחובר ואין היכי תימצי של נייד נחשב הוא לקבוע¹⁶.

ו. החנות בעיר — קבוע או נייד

עד עתה דיברנו על נטיעות ערלה. אך ידוע שיש כמויות גדולות של פירות ערלה בדוכני השוק. מחד, יתכן שדין הפירות כדין פריש. מבחינת הצרכן הספק מתעורר בדוכן הפירות בשוק ודינם שם כדין פריש. מאידך הספק באמת מתחיל מעת שלוקחים את

16. החקרי לב יו"ד סי' ק"ז סובר שאין קבוע במחובר. קבוע הוא דוקא כאשר האיסור ניכר והספק מתעורר במקום הקביעות כגון בתשע חנויות אך כאשר אין האיסור ניכר כגון בנטיעות אינו קבוע, ועי' סוף הערה 7. בהמשך דבריו החקרי לב מביא את הפרי החדש האוסר בספק אודות מחובר מטעם שהמחובר חשיב. הראשון לציון הגר"מ אליהו שליט"א סובר שחשיב דינו טעם נוסף לקבוע ועי' סוף הערה 4. ועי' תוספתא כפשוטה בביאור הארוך עמ' 427 ועי' בשדי חמד מערכת הכ"ף סוף כלל צ"ז.

הפרי במטע, בניגוד ל"נמצא" שהספק מתעורר בעת מציאת התיכת הבשר בשוק. לפי זה חל על הפירות דין קבוע, טרם שהגיעו לשוק, ולאחר מכן לא משתנה דינו.

ז. ענייני ספקות וחובת בירור מקור הפירות

1. חובה לברר אף בס"ס

הרמ"א (סימן ק"י ס"ק ט') כותב שיש לסמוך על ספיק ספיקא, אפילו במקום שאפשר לברר את הספק. ולכאורה אם ננהג כן לגבי ענבים אין אנו צריכים לברר מנין באו הענבים, אם מכרם ערלה או לא, אלא נסמוך על ספקות. ברם הש"ך (שם ס"ק ס"ז) סובר שאם יש אפשרות לברר בלא הפסד – אין לסמוך על ספקות. וב"ערוך השלחן" הספרדי כותב שיש כמה הוכחות מהש"ס שאם אפשר לברר – מבררין. וכך גם החכמת אדם והכרתי¹⁷.

אך האמת שהמקרה שבו כותב הרמ"א את דינו אינו דומה למקרה שלנו. הרמ"א עוסק במקרה, שבו יש ס"ס ולכן בכה"ג אין צריך לברר מפני שס"ס מותר. המקרה שלנו אינו ס"ס אלא ספק קבוע. "קבוע" הינו איסור דאורייתא. התורה פסקה שקבוע במחצה על מחצה דמי ואסור. אי אפשר לעקוף את הקבוע ע"י ספקות¹⁸. כל הקבוע הוא כולו ספק ואעפ"י כן התורה אסרה את זה. ברור אם כן, שאם אפשר לברר את הספק יש לברר, כפי שיש לברר בספק אחד גם לדעת הרמ"א.

אם יש מקום מסוים בקצה הארץ שיש שם כרם עם ענבים ראויים לשווק, ולא דקים וקלושים) אין שום סיבה לא לחשוש לו. תנובה מובילה את כל הפירות למקומות מרכזיים, ומשם מחלקים אותם לשווקים השונים. מקום הריכוז נקרא "קבוע".

במקום הריכוז יודעים מהו מקור הפירות שמגיעים אליהם וכפי שאמרנו לעיל אם אדם יודע את מקור הפירות – נחשכים הם "קבוע" גם לאחרים¹⁹. יש אפשרות לכל בעל חנות וצרכן לברר דרך שם את הספק שלו, אם פירות אלו ערלה או לא. גם אם אין סימון על הארגז המציין את מקור הפרי, בעל החנות בודאי יכול לברר מה טיבם של הפירות. אם קונים פירות בעיר, חובה על הקונה לברר את מקור הפירות. יתכן שלאחר הבירור

יכול הוא לדעת בצורה ודאית אם הפירות אסורים או מותרים. השאלה היא כאשר אין אפשרות לברר. אין מידע לא לצרכן, לא לירקן ולא לסיטונאי. הלוקח אם כן מסופק! המצב כרגע בחנות הוא מצב של "פריש", ואפילו אם נאמר שפריש לפנינו במזיד (נכבשינהו וניידי) הרי ששיטת הר"ן היא שזה רק איסור דרבנן, ואולי על סמך זה נוכל להקל.

מאידך הכלל של "קבוע" הוא מדאורייתא, ולשיטת התוספות: אם ראינו מהיכן לקחו את הפירות, הוי פריש לפנינו ואסור מדאורייתא.

17. ע"י בשדי חמד מערכת הסמ"ך כלל כ"ט.

18. ע"י רמ"א סי' ק"י ס"ק ד' וש"ך ס"ק כ"ז וע"י חקרי לב יו"ד סי' ק"ה וע"י פמ"ג בשפ"ד ס"ק י"ד ד"ה החקירה הא' שכיון שקבוע הוא חידוש לכן לא מועיל ס"ס וע"י שערי יושר שער ד' פרק י"ב וע"י רכ"י תשובה ס"ק פ"ד ובס"ק ל"ה.

19. ע"י דרכי תשובה ס"ק צ"א שמביא באר היטב וברתי האוסרים כאשר ישראל אחד יודע וע"י חו"ד שחולק אך בס' בית יצחק כתב שאסור בכה"ג דוקא כשאתחזק איסורא במקום הלוקח.

2. איסור ערלה בכל חלקי א"י

כאן המקום להעיר, שיש שרוצים לומר שמכיוון שהיום, ב"ה, א"י גדולה ורחבה, וכוללת גם שטחים שאינם מכיבוש עולי בבל, הרי שיש כאן תערובת של פירות א"י ופירות חו"ל, פירות ערלה ופירות לא ערלה. לפי"ז ניתן לכל הפרי תוצרת הארץ דין של ספק ערלה בחו"ל!

ואין הדברים נראים מכמה טעמים:

- א. העובדה שעזרא לא קידש חלקים אלו של א"י אינה הופכת אותם לספק חו"ל! יש קדושת א"י גם שם ורק לגבי הדינים התלויים בכיבוש, אנו מבחינים בין גבולות עולי בבל וגבולות עולי מצרים, אך ערלה אינה תלויה בכיבוש ולכן גם בשטחים שאינם מכיבוש עולי בבל יהיה הדין כבא"י.
- ב. ההלכה למשה מסיני, האוסרת ערלה בחו"ל, אינה דבר קל וממילא אינו היתר²⁰.

3. חומרת איסור ערלה

ישנן סיבות נוספות להחמיר בפירות השוק. איסור ערלה הוא דאורייתא והוא כולל אף איסור הנאה. על כן אין להתחכם ולסמוך על רוב ללא בדיקה נוספת. ואולי זו היתה כוונת ה"חקרי לב" שהבאנו לעיל, שרצה לומר שאין בערלה דין של "בנמצא הלך אחר הרוב". ובדומה למה שאמרו התוספות בענין חמץ בפסח, שהתורה החמירה מאוד ב"בל יראה ובל ימצא", ולכן חו"ל החמירו עוד יותר.

כך בערלה. התורה החמירה מאוד לאסור אפילו בהנאה, על כן מוטלת עלינו החובה להחמיר על עצמנו בענינים אלו. האיסור של ערלה לא נובע ממעשי אדם, אלא נוצר מאליו. ערלה פירושה אטימות, טמטום. כשאנו גמנעים מאכילת פירות ערלה, אנו מפתחים את קדושת הנשמה שלנו. אכילת דברים כשרים מביאה את האדם לידי התעלות.

20. בגמ' קידושין דף ל"ח, ע"ב, נאמר שערלה בארץ ישראל מן התורה וכו"ל הלכה למשה מסיני. נ"מ לענין ספקות — בחו"ל ספק מותר.

א. התוס' יבמות דף פ"א ע"א ד"ה מאי אומר שלמ"ד תרומה בזמ"ז דרבנן משום דקדושה ראשונה ושניה לא קדשה לעתיד לבוא גם כלאי הכרם יהיה דרבנן בא"י. המשנה למלך פ"י מהל' מא"ס ה"א מסתמך על דברי התוס' וסובר שגם ערלה בזמ"ז הלכה למשה מסיני כדין חו"ל. יש פוסקים שרצו להסתמך על דברי המשנה למלך ואף שלהלכה קי"ל שרק קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא — קדשה לעתיד לבוא כל הפירות הבאים מאזורים של א"י השייכים לגבולות עולי מצרים (קדושה ראשונה) כגון: הערבה, הנגב המערבי ורמת הגולן ספיקם — מותר בדין חו"ל. פירות אלו מתערבים עם שאר פירות ארץ ישראל.

ב. רוב הפוסקים וכן הוא בשו"ע סי' רצ"ד ס"ק ח' נוקטים שערלה בזמ"ז דאורייתא בא"י ואף שבטלה קדושת הארץ מפני שערלה אינה תלויה בכיבוש כנאמר במשנה ערלה פ"א מ"ב ע"ת שבאו אבותינו ומצאו נטוע — פטור. נטעו אעפ"י שלא כבשו — חייב.

עיון מקורות לנושא זה בספר נטע הילולים של הגר"ח גרוסברג זצ"ל — עמ' כ"ג זרע גר ס"ק כ'. כאמור לא ניתא למרן הראשון לציון שליט"א לצרף דעה זו לספק מכמה סיבות:

- א. גבולות עולי מצרים אינם בחו"ל מפני שערלה אינה תלויה בכיבוש כאמור לעיל.
- ב. אפילו נאמר שהפירות משם נחשבים כפירות חו"ל עדיין אסורים הם משום הל"מ ואמנם ספקם מותר אך זה קביעה הלכתית ולא שבאמת כל הפירות משם הם היתר כדי להצטרף לס"ס.

אמנם קורה לפעמים שמתעוררת בעיה ביום שישי אחה"צ. פירות שנקנו בשוק, ואין בידי המשפחה רשימה של ערלה. במקרה זה אפשר להקל ובלבד שלא ידוע מהו מקור הפרי. אך אם כתוב על הארגז מהו מקור הפרי אך אינו יודע מה טיבם של הפירות, אם ערלה אם לאו, אסור לאכול אותם ללא בירור נוסף.

4. רשימות הרבנות הראשית

הרבנות הראשית מפרסמת ברבים רשימות של מקומות וזנים בענין ערלה. היה לכאורה אפשר לומר, שעדיף לציבור בלי הרשימות. לא תהיה אפשרות לברר אם פרי מסוים הוא ערלה או לא, ונסתמך על ספקות. אולם, כפי שהראינו, חוסר האפשרות לברר לא פותר את בעית הקבוע. ואם מתאמצים אפשר לברר בסיטונאות! ולכן אדרבא, הרשימות מועילות לציבור. במקום שכל פירות א"י יהיו בספק ערלה, מחוסר ידיעה, הרי שע"פ הרשימות ניתן לפחות לדעת בוודאות על פירות אשר אינם ערלה. פירות אלו מופקעים מדין קבוע, בדיוק כמו אדם שקנה בשר באחת החנויות הכשרות לא נאמר לו שהבשר שקנה הוא ספק טרפה כתוצאה מקיומה של חנות טרפה בעיר. הספק מתעודר רק כאשר אינו יודע מאיזו חנות קנה. בתוך חנות כשרה אין ספקות. צריכים להגיע, כמובן, למצב שלא יהיו בכלל פירות ערלה בשוק, ובני ישראל לא יגיעו לידי ספקות ותערובות.

יהי רצון שכשם שעסקנו בהלכות ערלה, שבזה"ז הם לרוב הפוסקים דאורייתא, נעסוק בהלכות תרו"מ, שיהיו בזה"ז אליבא דכו"ע דאורייתא.